

heel op eigen initiatief geeft Luteraan een der eerste verzetsblaadjes van ons land uit, *De Nieuwe Gids*, dat hij vooral onder de voor agitatie vatbare arbeiders uit de werkverschaffing verspreidt. Luteraans volharding en moed komen juist in deze gruwelijke periode naar voren, getuige het feit dat hij zijn verzet tegen de nazi's continueert, zelfs nadat hij tot tweemaal toe wordt gearresteerd maar aan deportatie en een wisse dood weet te ontsnappen.

Het aantrekkelijke van deze biografie schuilt vooral hierin dat aandacht wordt besteed aan iemand 'van de tweede garnituur', waarvan er helaas zovelen voorgoed door 'de geschiedenis' zijn opgeslokt. Dat we in de persoon van Luteraan van doen hebben met de radicale periferie van de socialistische arbeidersbeweging is daarbij, dunkt me, eer een voor- dan een nadeel. Over sociaal-culturele voorwaarden en politiek-ideologische kenmerken van deze radicale minoriteit valt nog veel te ontdekken, zeker ook in haar verhouding tot en reactie op de reguliere meerderheidsstroming der sociaal-democratische arbeidersbeweging. Een probleem daarbij lijkt wel, uit Dennis Bos' biografie komt dit duidelijk naar voren, de lacuneuze informatie over de beschreven persoon, die de levensbeschrijving te schraal doet zijn om tot een (sociaal) psychologische maar ook politieke diepgang te geraken. Ofschoon dit de auteur niet euvel valt te duiden, blijft de biografie ietwat te veel aan de buitenkant en toont slechts schaars de levende en ongetwijfeld gecompliceerde 'binnenkant' van Barend Luteraan en van met zijn persoon verbonden politiek-ideologische disputen.

Verbonden met het voorgaande punt is de vraag naar het exemplarische karakter van Luteraans politieke leven, dat door de auteur wat al te gemakkelijk wordt gepostuleerd. Inderdaad frappeert het verband tussen politiek radicalisme en een ermee verbonden subcultuur enerzijds en een sociaal netwerk, getekend door ingewikkelde familiale relaties en twisten, anderzijds. Hoe symptomatisch echter dit soort subcultuur voor het (Amsterdamse) links-radicalisme moet worden geacht en in hoeverre het kenmerkend is voor de groep van gesecculariseerde joden lijkt verre van duidelijk. Vragen genoeg dus voor verder historisch onderzoek, dat inmiddels door Dennis Bos met een vervolgstudie naar het vooroorlogse joodse proletariaat van Amsterdam is gestart.

Henny Buiting

J. L. Polasky, *The democratic socialism of Emile Vandervelde. Between reform and revolution* (Oxford/Washington D.C.: Berg, xi + 1995, xi+303 blz., £14.95, ISBN 1 85973 033 7).

Emile Vandervelde (Brussel 1866-1938) was enige zoon van een progressief liberaal denkend, burgerlijk Brussels gezin: vader rechter, moeder toeziend op de huishouding, de opvoeding van de kinderen én, samen met een zwager, op de gang van zaken in een fabriek, blijkbaar familie-eigendom. Vandervelde studeert uiteraard aan de Université libre de Bruxelles: eerst rechten (1881-1885), dan politieke wetenschappen. Deze studie wordt afgesloten met de nog steeds merkwaardige 'Enquête sur les associations professionnelles d'artisans et ouvriers en Belgique' (2 dln.; Brussel, 1891). Tussen de studies door was hij bij de socialistische arbeidersbeweging betrokken geraakt; in 1887 richt hij samen met anderen de 'Cercle des étudiants et anciens étudiants socialistes' op. In 1894 is hij één van de 24 verkozenen voor de Belgische Werkliedenpartij in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Blijkbaar wordt hij telkens opnieuw verkozen tot zijn dood. Van meet af aan lijkt hij de leider van de BWP-fractie: hij was een befaamd redenaar. Vanaf 1900 is hij ook voorzitter van de zogenaamde tweede Internationale. In augustus 1914, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, wordt hij minister zonder

portefeuille in het voor de gelegenheid gevormde kabinet van nationale eenheid. Als eerste socialist deed hij zulks met toestemming van zijn partij. Tijdens het interbellum vervult hij herhaaldelijk ministersposten, met of zonder portefeuille. Buitenlandse zaken had zijn voorkeur, maar dat kreeg hij slechts een keer. Hij treedt af in 1937 aangezien hij weigert om het Franco-regime (Spanje) te erkennen. Vanaf 1929 was hij opnieuw voorzitter van de Socialistische en Arbeiders Internationale.

Een biografie van de 'patron' (= baas en beschermer tegelijk) is beperkt tot de openbare persoonlijkheid: er zijn praktisch geen gegevens over de privé-sfeer. Het boek bestaat uit een inleiding, negen hoofdstukken, een conclusie, een chronologie, een overzicht van gebruikt materiaal, een bibliografie van Vandervelde en een index. Ongeveer de helft van de tekst betreft de periode tot 1917-1918; de auteur karakteriseert die als de tijd van de kameraadschap. De auteur is beter op dreef in het tweede deel, vanaf de ervaring met en reflexie op de Russische revolutie door Vandervelde. Dit deel gaat over politieke geschiedenis in de zin van discussies over voorwaarden tot regeringsdeelneming, kabinetsformaties, posities en conflicten. Ze toont hier meer beheersing van de stof dan in de periode tot 1914, waarin de positie van Vandervelde, de BWPen soortgenoten veel meer vrijblijvend was in die zin dat er wel degelijk sprake was van discussies en posities, ook in de parlementen waarin socialisten meer en meer vertegenwoordigd waren, maar zonder andere verantwoordelijkheid dan tegenover hun principes, waaronder die van hun internationale organisatie, en hun achterban. Het valt op, dat informatie over de periode tot 1914-1918 veel meer berust op secundaire bronnen dan de latere periode: misschien is dat een deel van een verklaring. Het overzicht van aangewend materiaal, primair (vooral archief) en secundair is indrukwekkend: compleet voor zo ver nu bekend, en inventief. Chronologie en bibliografie van Vandervelde zijn nuttige werkinstrumenten. Het boek is in eerste plaats nuttig: aan Vandervelde was vooral hagiografie gewijd, en dat is een dodelijk genre. De auteur is er niet geheel en al aan ontsnapt in het eerste deel, maar dat kan overeen komen met haar beeldvorming van de periode voor de Eerste Wereldoorlog. Het boek is analytisch: het is vooral een correcte samenvatting van standpunten van Vandervelde ten aanzien van de Belgische variant van de koloniale kwestie (1905-1910) en tactieken strategie van de linkse arbeidersbeweging in België en internationaal over een periode van meer dan veertig jaar. Vandervelde blijft al die tijd een meester van het compromis, met uitzondering van de laatste jaren. Zijn groot talent als schrijver en als redenaar zorgde er voor, dat zijn achterban hem telkens weer volgde.

Het boek verklaart echter niet. Het begrip 'democratisch socialisme' wordt ingevoerd maar niet omschreven. Over de relatie tussen 'reform' en 'revolution' zoals geformuleerd door Vandervelde valt niet meer te zeggen dan wat Vandervelde, en de auteur met hem, zegt, of er valt véél meer over te zeggen.

Het ware nuttig geweest indien de auteur exacte data van de verschillende functies uitgeoefend door Vandervelde: volksvertegenwoordiger in België, functionaris in de internationale socialistische beweging, voorzitter van de BWP, had gegeven. We krijgen alleen die van de ministersposten, of alleen begintdata, in het geval van de voorzitterschappen van de internationale socialistische organisaties.

Voorde ijverige lezer: met Brantig wordt de Zweed Branting bedoeld, Blandsorf = Blansdorf, Instituut Sociale Geschiedenis = Internationaal etc. Het schrijven van het boek wordt mede verantwoord door de teloorgang van wat meestal als communisme wordt beschouwd. In dat licht gezien lijken de beschouwingen van Vandervelde naar aanleiding van de gebeurtenissen in Rusland in 1917 de moeite waard om nog eens bekeken te worden.

P. G. C. van Schie, ed., *Tussen polarisatie en Paars. De 100-jarige verhouding tussen liberalen en socialisten in Nederland* (Kampen: Kok Agora, 1995, 200 blz., f35,-, ISBN 90 391 0637 1).

Al legden de betrokken politici er veel nadruk op dat het hier ging om een 'gewoon kabinet', de totstandkoming van de paarse coalitie in 1994 werd door velen toch als iets speciaals gezien. Voor het eerst sinds mensenheugenis werd de christen-democratie naar de oppositie-bankjes verdreven, en kwamen de 'erfvijanden' VVD en PvdA tot een voorheen onmogelijk geachte samenwerking. De bundel *Tussen polarisatie en paars*, op initiatief van het wetenschappelijk bureau van de VVD tot stand gekomen, laat zien dat het unieke karakter van de paarse coalitie ook historici heeft kunnen inspireren. In een reeks geschiedkundige opstellen is getracht de paarse alliantie van VVD en PvdA te plaatsen tegen de achtergrond van de verhouding tussen liberalen en socialisten gedurende de afgelopen honderd jaar. De historische artikelen worden aangevuld met enkele meer politicologische en politieke essay's. De van de opiniepagina's bekende politicoloog Van der List (Teldersstichting) buigt zich bijvoorbeeld over de vraag of de paarse coalitie valt te beschouwen als resultaat van het failliet van de sociaal-democratie. Hij geeft hierop een genuanceerd antwoord, waarbij hij ideologische veranderingen in zowel PvdA als VVD van invloed acht op de totstandkoming van Paars. Bolkestein beantwoordt deze vraag eenzijdiger, zoals dat van een politicus ook te verwachten valt: in de bundel is een triomfalistisch getinte toespraak opgenomen, waarin de VVD-leider betoogt dat het de ideologische heroriëntatie van de PvdA was, die Paars mogelijk maakte. Een dergelijk politiek verhaal dissonneert enigzins in dit geheel van historische beschouwingen, studies die zelf overigens ook maar ten dele als een geheel zijn te beschouwen. Zoals wel vaker in bundels, lopen vraagstelling, benaderingswijze, opbouw en omvang van de bijdragen nogal uiteen. Daarnaast valt op, dat de liberale visie op de sociaal-democratie (in vier bijdragen) veel uitgebreider wordt behandeld dan omgekeerd de socialistische visie op het liberalisme, waaraan geen afzonderlijke beschouwing is gewijd.

Van Schie bespreekt in twee artikelen de houding van de Liberale Staatspartij en de Vrijzinning-Democratische Bond ten opzichte van de SDAP. Binnen de LSP waren zowel rabiate anti-socialisten als voorstanders van samenwerking met de SDAP aanwezig. Steeds bleef er echter een meerderheid die toenadering tot de socialisten afwees, ook al bewoog de SDAP zich in de jaren dertig duidelijk in reformistische richting. De VDB had gedurende de jaren twintig als één van de weinige partijen gepleit voor opnemings van sociaal-democraten in de regerings-coalitie. Vreemd genoeg nam de partij afstand van de SDAP juist op het moment dat die zich gematigder ging opstellen. Van Schie verklaart deze opmerkelijke ontwikkeling uit het toetreden van de VDB tot het tweede kabinet-Colijn (1933), en hij onderschrijft dan ook de verwijten, toentertijd door teleurgestelde socialisten aan het adres van de VDB gemaakt: de vrijzinnig-democraten zouden hun oude liefde hebben laten vallen in ruil voor een ministerssteek. Maar in 1946 kwam Oud, die deze ministerssteek opzette, zelfs samen met de SDAP in één partij terecht. Het bleek een kortstondige vergissing. De traditie van anti-socialisme zette zich voort in de VVD, en werd door de regeringssamenwerking tussen 1948 en 1952 slechts versterkt, zo schrijft Voerman (DNPP). In de decennia daarna hebben de waarschuwingen tegen de dreigende socialistische monsterstaat weinig aan kracht ingeboet, onverschillig of ze nu door Oud, Van Riel of Wiegel werden geuit. De politicoloog Becker (WBS) signaleert voor de jaren tachtig en negentig een zekere normalisering tussen PvdA-VVD, al ontbrak ook toen de wederzijdse wil om tot echte toenadering te komen. Zodoende lijkt de huidige Paarse samen-